

Democratie college 7

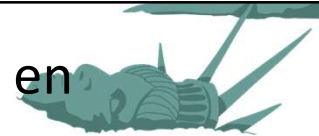
Petra Bolhuis

www.maieutiek.nl

2025

1

Gevaar van desinteresse, domheid en en tijdgebrek

Tocqueville mist de verfijning van de aristocratie, maar dat is niet het belangrijkste. Wel ziet hij andere gevaren:

- Desinteresse in alles behalve het direct eigenbelang. Het materiële en het pragmatische staan centraal. (artikel Trouw 20-2-2025)
- Gebrek aan bereidheid om na te denken. (Wat Arendt onnadenkendheid noemt en Schimmelpenninck domheid.)
- Grote aandacht voor de stem van de meerderheid, een denkwijze die aansluit bij de markt. Die houding bepaalt wat men leest en waarvoor de vrijheid van meningsuiting gebruikt wordt. (zie ook college 9)

2

Democratie is een ervaring

‘het is een zeer beschaafd man, die zich tijdelijk onderwerpt aan een leven in het bos en die de wildernissen van de Nieuwe Wereld intrekt met de Bijbel, een bijl en wat kranten.’

en verderop schrijft hij: ‘Het is moeilijk voorstelbaar met welke ongelooflijke snelheid het denken in deze onherbergzame oorden circuleert. Ik geloof niet dat er in de meest verlichte en dichtst bevolkte Franse kantons een zo intens intellectueel leven bestaat.’ (328)

(...)De Amerikaan leert de wetten kennen door deel te nemen aan de wetgeving; hij bekwaamt zich in de staatsvormen door te besturen. Het grote werk van de samenleving wordt elke dag onder zijn ogen en als het ware door zijn handen verricht. (329)

De markt en de literatuur

Nadat hij eerst heeft beschreven wat de aristocratie voor barrières opwerpt voor literatuur gaat Tocqueville uitleggen hoe het is onder standenlozen burgers die werken in de VS:

‘Dergelijke mannen kunnen nooit een kennis van de letterkunde verwerven die grondig genoeg is om de subtiliteit ervan aan te voelen; de kleine nuances ontgaan hun. Aangezien zij slechts heel weinig tijd aan de letteren kunnen besteden, willen zij die volledig benutten. Zij houden van boeken die men zonder moeite vindt, die zich makkelijk laten lezen en die geen geleerd onderzoek vergen om te begrijpen. Zij vragen naar gemakkelijke schoonheid die zichzelf aanbiedt en die onmiddellijk genoten kan worden; zij hebben vooral behoefte aan het onverwachte en het nieuwe. Gewend als zij zijn aan een praktisch, moeizaam en monotoon bestaan, hebben zij behoefte aan heftige en snelle emoties, plotse inzichten en schitterende waarheden of vergissingen die hen terstond uit hun eigen wereld voeren en hen ineens, en als het ware met geweld, met het onderwerp vertrouwd maken.’ (498)

Kortom: Het geschrevene moet leuk zijn en verkopen en liefst niet te dikke boeken en de emoties moeten bediend worden.

(Té) algemene opvattingen

Tocqueville mist behalve de verfijning ook iets anders in de democratie in Amerika en dat is de bestendigheid van ideeën. Mensen hebben abstracte algemene ideeën. Dat idee kan in een snel veranderende wereld nooit een bestendig idee worden met achterliggende overwegingen. Het wordt ook niet gekoppeld aan deze of gene persoon, maar blijft een idee. Dat heeft een ondermijnend effect op de democratie volgens Tocqueville, terwijl het wel als vanzelf daarbinnen plaatsvindt.

‘Mensen die in democratische landen leven, zijn dus dikwijls weifelmoedig in hun denkbeelden; zij hebben zeer algemene uitdrukkingen nodig om die te omschrijven. Omdat zij nooit weten of het idee dat zij vandaag uiten, zal passen bij de nieuwe situatie van morgen, vatten zij van nature een voorkeur op voor abstracte termen. Een abstract woord is als een doos met een dubbele bodem: men stopt er de ideeën in die men wil en men haalt ze eruit zonder dat iemand het ziet.’ (508)

Vox populi

Mensen in een democratie zullen minder geneigd zijn één idee of één leider te volgen, maar wanneer de mening verkondigd wordt als ‘de stem van het volk of de meerderheid’, dan laat men zich daar wel slaafs door leiden.

‘Het valt te verwachten dat de intellectuele heerschappij van het grootste aantal minder absoluut zal zijn bij een democratisch volk dat aan een koning is onderworpen dan in een zuivere democratie, maar zij zal altijd zeer absoluut zijn en, ongeacht de constitutionele wetten die over de mensen heersen in tijden van gelijkheid, kan men voorspellen dat het geloof in de publieke opinie er een soort geloof zal worden waarvan de meerderheid de profeet zal zijn. (453)

Tocqueville is hierover zeer bezorgd : “Daarover moet, ik kan het niet vaak genoeg zeggen, diep nagedacht worden door hen die in de intellectuele vrijheid een heilige zaak zien en die niet alleen de despot, maar ook het despotisme haten.’ (453)

Vrijheid van meningsuiting

- 'Ik geef toe dat ik voor de persvrijheid niet die totale en spontane liefde koester die men voelt voor dingen die van nature zonder meer goed zijn. Ik heb haar lief vanwege het kwaad dat zij voorkomt en niet zozeer vanwege het goede dat zij teweegbrengt.' (199)
- Stel dat de pers zich onwelvoeglijk gedraagt en u wenst orde: wat doet u dan? U daagt eerst de schrijvers voor de gezworenen; maar de gezworenen spreken hem vrij en wat tot dan toe de mening van slechts één enkele man was, wordt de mening van het hele land. U hebt dus te veel en te weinig gedaan; u moet verdergaan: u levert de auteurs uit aan permanente magistraten; maar de rechters zijn verplicht eerst te horen alvorens te veroordelen; wat men in geschrifte wellicht niet heeft durven bekennen, verkondigt men ongestraft en met luider stemme in het pleidooi; wat men in een verhaal in duistere bewoordingen zou hebben gezegd, wordt zo in duizenden andere herhaald. De verwoording is de uiterlijke vorm en, als u mij toestaat, het lichaam van de gedachte, maar zij is niet de gedachte zelf. (200)

Van het vrije woord naar despotisme

(vervolg citaat) 'Uw rechtbanken houden het lichaam aan, maar de ziel ontsnapt hun en glipt hun subtiel door de vingers. U hebt dus te veel en te weinig gedaan; u moet nog verdergaan. U levert de schrijvers ten slotte over aan de censuur; uitstekend! We komen in de buurt. Maar is de politieke tribune niet vrij? U hebt dus nog altijd niets gedaan; ik vergis me, u hebt het kwaad verergerd. (...) U moet dus de vrijheid van spreken evenzeer vernietigen als de vrijheid om te schrijven; nu bent u er: iedereen zwijgt. Maar waar bent u beland? U was uitgegaan van het misbruik van de vrijheid, en zit nu onder de knoet van een despoot. (200)

Waarom Tocqueville denkt dat VS (nog) geen gevaar loopt:

- De kranten zijn, evenals de burgers, uiterst oppervlakkig en de krant biedt geen diepgravende discussies maar verstrooiing en advertenties. (202)
- De vrijheid zit diep in de wortels van de samenleving en men is niet geneigd daarvan af te wijken behalve als de materiële welvaart gevaar loopt. (203)
- Er is geen centralisatie van één stem (203)

Onnadenkende burgers dát is het gevaar

Tocqueville ziet : 'Dat meningen die onder invloed van de persvrijheid in de Verenigde Staten worden gevormd, dikwijls hardnekkiger zijn dan meningen die elders onder de invloed van de censuur tot stand komen.'(205) Dat heeft ook te maken met wat hij beschrijft op blz 206 en 207 :

'Een groot man heeft ooit gezegd dat onwetendheid aan beide uiteinden van de kennis staat. Hij zou wellicht dichter bij de waarheid zijn geweest als hij had gezegd dat diepe overtuigingen alleen voorkomen aan de uiteinden en dat zich daar tussenin de twijfel bevindt.' (...) 'De mens gelooft vast, omdat hij aanneemt zonder dieper op de zaak in te gaan. Hij twijfelt wanneer er tegenwerpingen worden gemaakt. Vaak slaagt hij erin al zijn twijfels weg te werken en begint hij opnieuw te geloven. Deze keer neemt hij de waarheid niet zomaar en op de tast aan, maar ziet hij haar recht in het gezicht en stevent hij terstond op haar licht af.' (noot: 'Nogmaals: ik weet niet of deze weloverwogen en zelfstandige overtuiging de mens ooit tot dezelfde graad van hartstocht en toewijding zal verheffen als dogmatische overtuigingen dat doen'.)

Populisten en onnadenkende burgers

Ondanks de waarschuwingen van Tocqueville (zie dia 6) zijn de welwillende democratisch gezinde mensen te weinig bedacht geweest op het gevaar van de stem van de meerderheid die niet geneigd is tot diep doordenken als hij geconfronteerd wordt met waarheden die namens de meerderheid worden uitgesproken. Daarnaast waarschuwt Tocqueville al dat deze meningen vaste overtuigingen kunnen worden waar men sterker aan vast wenst te houden dan aan feiten of twijfel. Deze informatie is beter begrepen en in gedrag omgezet door populistten dan door democratische partijen.

Arendt beschrijft na de Tweede Wereldoorlog hoe de burgers in complotten gaan geloven en Eichmann het stop-en-denken niet kent.

Schimmelpenninck beschrijft in *De domheid regeert* hoe de domheid nu gebruikt en gestuurd wordt door rechtse stemmingmakers die er belang bij hebben dat hun kiezers en volgelingen niet nadenken in de zin van reflecteren.